

ERMENİSTAN'IN İKİNCİ KARABAĞ SAVAŞI SIRASINDA GERÇEKLEŞTİRDİĞİ ULUSLARARASI SİLAHLI ÇATIŞMALAR HUKUKU İHLALLERİ

Günel CHALABIZADA*

Öz

Uluslararası hukukun önemli parçasını oluşturan silahlı çatışmalar hukuku, savaş döneminde kullanılan araç ve yöntemlerin sınırlandırılmasına, sivil kişilerin ve sivil objelerin korunmasına yönelik kurallar bütünüdür. Çatışmaların başlanması ile devreye girip, barış belgesi imzalanıncaya dek uygulanan bu hukuk kurallarının ağır ihlalleri kişilerin cezai sorumluluğuna yol açan savaş suçlarını oluşturmaktadır. Ermenistan'ın, 1991-1994 yılları arasında meydana gelen Birinci Karabağ Savaşı'nda gerçekleştirdiği savaş suçu eylemleri aynı şekilde 2020 tarihli İkinci Karabağ Savaşı sırasında da ön plana çıkmaktadır. Uluslararası yükümlülüğünü ihlal ederek işlemiş olduğu bu suçlar nedeniyle Ermenistan Devleti'nin sorumluluğu doğmakta, failerin ise şahsen cezalandırılmaları gerekmektedir. Bu, aynı zamanda uluslararası barış ve güvenlik açısından da önem arz etmektedir. Zira savaş suçları sadece aleyhine işlendikleri devletlerin menfaatlerini değil, diğer devletlerin de menfaatlerini zedeler niteliktedir ve uluslararası güvenliğe yönelik bir tehdittir. Bu çalışmada, hangi fiillerin savaş suçuna vücut verdiği uluslararası sözleşmeler ışığında değerlendirilerek Ermenistan'ın, çatışmaların başladığı günden bu yana gerçekleştirdiği savaş suçlarının tespitine çalışılmış, Ermenistan Devleti'nin ve yetkililerinin uluslararası sorumluluğu incelenmiş ve bu çerçevede başvurulabilecek mekanizmalar gözden geçirilmiştir. Amaç, Ermenistan'ın uluslararası sorumluluğunun sonuçlarını yerine getirmesini sağlamak ve suçluların cezasız kalmalarını önlemek adına yürütülen çalışmalara önemli bir kaynak oluşturmaktır.

Anahtar kelimeler: Karabağ Savaşı, Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukuku, Savaş Suçları, Ermenistan'ın Uluslararası Sorumluluğu.

Geliş Tarihi: 21 Şubat 2021 - Kabul Tarihi: 17 Mayıs 2021.

Atıf Bilgisi: Günel Chalabizada, "Ermenistan'ın İkinci Karabağ Savaşı Sırasında Gerçekleştirdiği Uluslararası Silahlı Çatışmalar Hukuku İhlalleri", *Türk Dünyası Araştırmaları*, Cilt: 128, Sayı: 252, İstanbul 2021, s. 133-152.

* Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Kamu Hukuku Bölümü Yüksek Lisans Öğrencisi, gunel.celebi27@gmail.com, ORCID ID: 0000-0002-9309-0206.

Violations Against The Law Of Armed Conflicts Carried Out By Armenia During The Second Karabakh War

Abstract

The law of armed conflicts, which constitutes an important part of international law, is a set of rules for the limitation of the means of weapons and methods used during the war period, and the protection of civilians and civil objects. Severe violations of these rules of law, which come into play with the onset of conflicts and apply until the signing of the peace document, constitute war crimes leading to personal criminal liability. The war crimes committed by Armenia during the First Karabakh War between 1991-1994 also come to the fore during the Second Karabakh War in 2020. Armenia is liable for these crimes committed by violating its international obligation and the perpetrators should be punished personally. This is also important for international peace and security. Because war crimes damage not only the interests of the states against which they are committed, but also the interests of other states and are a threat to the international security. In this study, it has been tried to determine the war crimes committed by Armenia since the beginning of the war, by evaluating which acts constitute war crimes in the light of international conventions, the international responsibility of the Armenian State and its authorities have been examined and the mechanisms that can be applied in this context have been reviewed. The aim is to create an important resource for the works carried out in order to ensure that Armenia fulfills the consequences of its international responsibility and to prevent impunity.

Keywords: *Karabakh War, The International Law Of Armed Conflicts, War Crimes, Armenia's International Responsibility.*

Giriş

İnsanlık tarihinin belki de en karmaşık ve değişken olgusu olan savaş, geçmişten günümüze devletlerin, çıkarlarını korumak ve zarara uğramaları halinde bu zararı gidermek ya da zarar vereni cezalandırmak, anlaşmazlıkları çözüme ulaştırmak amacıyla başvurdukları yollardan birisi olmuştur. Her ne kadar İkinci Dünya Savaşı gibi beşeriyetin en kanlı savaşının yaşanmasından sonra kurulan Birleşmiş Milletler (BM) sistemi içinde kuvvet kullanma ve savaş yapma hakkı yasaklanmış olsa da savaş, uluslararası hukuk alanından tamamen kalkmış bir kavram değildir, sadece nitelik değiştirmiştir. İkinci Dünya Savaşı sonrasında “savaş”ın tanımında ve doğasında yaşanan değişimle birlikte, geleneksel olarak savaşların birincil aktörleri olan askerlerden ziyade siviller de saldırıların hedefi haline gelmeye başlamıştır. Bu durum neticesinde de silahlı çatışmalar esnasında uyulması gereken kuralların belirlenmesine, sivil nüfusun ve sivil unsurların korunmasına yönelik bir uluslararası düzenlemeye gidilmesi ihtiyacı ortaya çıkmıştır. Böylece savaşların sebep olduğu vahşetin en az düzeye indirilmesine çalışılmış, gereksiz acı ve ölüme yol açan savaş araç ve yöntemlerine dair kapsamlı hukuk kuralları oluşturulmuştur. “Uluslararası silahlı çatışmalar hukuku” veya “uluslararası insanlık hukuku” disiplini içeren bu kuralların ağır ihlalleri kişilerin cezai sorumluluğunu doğuran savaş suçlarını oluşturmaktadır. Bu bağlamda İkinci Karabağ Savaşı, silahlı çatışmalar hukuku kurallarının ağır şekilde ihlaline yol açan günümüz savaşlarının en iyi örneği olarak nitelendirilebilir.

Soğuk Savaş döneminin bitmesinden hemen sonra Rusların desteğini alan Ermenistan Silahlı Kuvvetleri 1991-1993 yılları arasında, Dağlık Karabağ ve civarındaki yerleşim yerlerine saldırarak hukuken Azerbaycan'a ait toprakların %20'sini işgal etmiştir. Ermenistan'ın Dağlık Karabağ'ın işgali ve sonrasında gerçekleştirdiği uluslararası hukuka aykırı eylemleri sonucunda binlerce Azerbaycan Türkü katledilmiş, bir milyondan fazla Azerbaycan vatandaşı topraklarını terk etmek zorunda kalmıştır. Birinci Karabağ Savaşı olarak da anılan bu geniş çaplı çatışmaların son bulması adına 5 Mayıs 1994 yılında imzalanan Bişkek Protokolü ile iki ülke arasında ateşkes sağlanmış olsa da, Ermenistan tarafınca hiçbir zaman ateşkes anlaşmasına uyulmamıştır.

Bişkek Protokolü sonrasında Azerbaycan Cumhuriyeti, Ermenistan Cumhuriyeti'yle BM Güvenlik Konseyi'nin işgal kuvvetlerinin Azerbaycan topraklarını kayıtsız şartsız boşaltmasını öngören kararlarının yerine getirilmesi amacıyla çeşitli uluslararası kurumlar çerçevesinde uzun süren diplomatik müzakerelere başlamıştır.¹ Ancak, özellikle Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) içerisinde yer alan Minsk Grubu çerçevesinde uzun süre devam eden müzakereler sonuçsuz kalmış, işgal altındaki toprakların iadesi meselesi çözüme kavuşturulamamıştır. Ermenistan Silahlı Kuvvetleri ise bu süreçte uluslararası hukuk kurallarına aykırı davranmaya devam ederek, temas hattında bulunan Azerbaycan Ordusu mevzilerine sık sık saldırılar düzenlemiş, özellikle sivil kayıplara yol açan askeri faaliyetler gerçekleştirmiştir. Nitekim Ermenistan'ın 27 Eylül 2020 tarihinde ateşkesi şiddetli bir şekilde ihlal ederek Azerbaycan mevzilerine saldırması ile başlayan çatışmalar kısa sürede alevlenerek savaşa dönüşmüştür.

27 Eylül tarihinde Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin, sınır hattındaki Azerbaycan Ordusu mevzilerini ve sivil yerleşim yerlerini büyük kalibreli silahlardan ve toplardan yoğun bir ateşe maruz bırakmasının akabinde, söz konusu saldırıları önlemek ve sivil nüfusun güvenliğini sağlamak amacıyla Azerbaycan tarafının karşı hamle operasyonuna başlaması ile savaşa dönüşen çatışmalar, Azerbaycan Ordusu'nun büyük askeri zaferi ile sonuçlanmıştır. Ermenistan güçlerinin saldırılarını önlemek adına Azerbaycan tarafının başlattığı operasyon, devletlerin meşru müdafaa hakkını düzenleyen BM Antlaşması'nın 51. maddesi kapsamında değerlendirilmekte ve bu hakkın bütün işgal altındaki toprakların kurtarılmasına kadar devam edebileceği hukuka uygun kabul edilmektedir. Nitekim 44 gün süren ve İkinci Karabağ Savaşı olarak tanımlanan bu silahlı çatışmalar, Azerbaycan'ın Ermenistan işgali altındaki topraklarının önemli bir kısmını geri alması ve 9 Kasım 2020 tarihinde taraflar arasında mutabakat imzalanması ile sona ermiştir.

¹ Dağlık Karabağ'ın Ermenistan tarafından işgaline son verilmesine ve Azerbaycan'ın toprak bütünlüğünün sağlanmasına ilişkin 1993 yılında dört BM Güvenlik Konseyi kararı alınmıştır: 1. Kelbecer'in işgaline son verilmesine dair 30.04.1993 tarihli 822 sayılı karar; 2. Ağdam'ın işgaline son verilmesine dair 29.07.1993 tarihli 853 sayılı karar; 3. Füzuli, Cebrayıl ve Kubadlı'nın işgaline son verilmesine dair 14.10.1993 tarihli 874 sayılı karar; 4. Zengilan'ın işgaline son verilmesine dair 12.11.1993 tarihli 884 sayılı karar. "UN Security Council Resolutions on Nagorno-Karabakh", (Çevrimiçi) <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

2020 tarihli İkinci Karabağ Savaşı sırasında Ermenistan'ın özellikle sivil kayıplara yol açan faaliyetleri ve savaş suçu eylemleri ön plana çıkmaktadır. Uluslararası hukuk gereği silahlı çatışmalar sırasında siviller ve sivil yerleşim yerleri askeri hedef olarak seçilemez. Ancak, bu kuralın İkinci Karabağ Savaşı esnasında geniş ölçüde ihlal edildiği görülmüştür. Bu noktada Ermenistan'ın sivil kayıplara yol açan eylemlerinin ve başvurduğu yöntemlerin neler olduğunun incelenmesi, söz konusu faaliyetlerin hangi uluslararası hukuk kurallarını ihlal ettiği ve hangi uluslararası sorumluluklara yol açtığına analiz edilmesi gerekmektedir.

1. Silahlı Çatışmalar Sırasında Uygulanan Uluslararası Hukuk Kuralları ve İhlal Teşkil Eden Eylemler

Uluslararası hukukta yalnızca barış zamanında değil, savaş veya silahlı çatışmalar durumunda da gözetilmesi gereken kurallar, devletlerin tabi oldukları hukuki düzenlemeler vardır. Savaş veya silahlı çatışma zamanı uygulanan, çatışmalar sırasında savaşan tarafların hak ve yükümlülüklerini düzenleyen, özellikle savaş dışı kişilerin (*hors de combat*) korunmasını öngören hukuk kuralları bütünü günümüzde “uluslararası silahlı çatışmalar hukuku” (*international law of armed conflicts*) veya “uluslararası insancıl hukuk” (*international humanitarian law*) olarak bilinmektedir. BM'in kuruluşundan önce ise, bu kurallar dizisi “savaş hukuku” (*law of war*) adı altında ele alınmıştır.

Silahlı çatışma ve savaş terimleri uluslararası hukukta iki farklı kavram olarak bulunsa da her iki durumda da silahlı çatışmalar hukuku uygulanmaktadır. Silahlı çatışmalar kavramı ile kastedilen, uluslararası silahlı çatışmalar (devletlerarası savaş, savaşa varmayan sınırlı silahlı çatışmalar ve uluslararasılaşmış silahlı çatışmalar) ve uluslararası olmayan silahlı çatışmalardır.² Genel anlamda silahlı çatışma, “iki devlet arasında cereyan eden ve silahlı kuvvet kullanımını gerektiren tüm anlaşmazlıkları” kapsamaktadır.³ Hukuksal açıdan savaş kavramının tanımına gelince ise, herkes tarafından kabul edilmiş bir tanımı bulunmamakla birlikte, “kuvvet kullanmanın en yoğun ve kapsamlı, etkileri en ağır olan biçimi” olarak nitelendirilmektedir.⁴ Bir başka tanıma göre ise savaş, devletler arasında meydana gelen silahlı çatışmalar veya bir devletin diğer(ler)j üzerinde üstünlük sağlamak amacıyla silahlı güç kullanmasıdır.⁵ Söz konusu tanımlardan da anlaşılacağı üzere, silahlı çatışmalar savaştan daha geniş kapsamlıdır. Bu bağlamda, bütün savaşlar aynı zamanda birer silahlı çatışma olarak değerlendirilirken, bütün silahlı çatışmalar savaş olarak nitelendirilmez.

İkinci Dünya Savaşı gibi insanlık tarihinin en kanlı savaşının yaşanmasından sonra kurulan BM çatısı altında düzenlenen belge ve kararlarda savaş

² Hüseyin Pazarcı, *Uluslararası Hukuk*, 14. bs., Turhan Kitabevi, Ankara 2015, s. 536-540.

³ Hasan Serdar Hoş, *Haklı Savaş ve İnsancıl Hukuk*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011, s. 106.

⁴ Keskin, *a.g.e.*, s. 63.

⁵ Elif Uzun - Ayşe Nur Tütüncü, *Uluslararası Hukuk*, Cilt: II, Anadolu Üniversitesi Yay., Eskişehir 2013, s. 68-69; Özden Sav, “Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Savaş ve Barış Hukuku”, *TBB Dergisi*, Sayı: 124, 2016, s. 500.

kavramının kullanılmamasına özen gösterilmiş, bunun yerini “*silahlı çatışma*”, “*kuvvet kullanma*” gibi ifadeler almış ve savaş eskisinden daha farklı ve istisnai bir durum olarak varlığını sürdürmüştür.⁶ Burada dikkat edilmesi gereken husus, BM'nin kuruluş amaçlarını düzenleyen Antlaşma'nın 1. maddesinde bile savaş teriminin kullanılmasından kaçınılmış olmasıdır.

BM'in kurulması ile birlikte, uluslararası hukukta ilk kez, kuvvet kullanma veya savaş yapma hakkı (*jus ad bellum*) yasaklanmış (BM Antlaşması, m. 2/4)⁷ ve devletlere yalnızca bireysel veya kolektif meşru müdafaa hakkı tanınmıştır (BM Antlaşması, m. 51).⁸ Antlaşma'nın yalnızca meşru müdafaa hakkını kuvvete başvurma yasağının istisnası olarak kabul edip, bunun dışında her türlü kuvvet kullanılmasını yasaklamasının temel nedeni hiç şüphesiz, iki büyük savaşın meydana getirdiği yıkımın ardından savaşın istenilen halde önlenmesi gerektiği anlayışı idi. Ancak, meşru müdafaa kapsamında başlayan bir silahlı çatışmanın da savaşla sonuçlanması mümkün olabileceğinden savaş kavramı, uluslararası hukuk alanından tamamen kalkmış değildir, sadece nitelik değiştirmiştir.

Silahlı çatışmalar hukukunun yürürlüğe girmesi için bir çatışmanın savaş niteliğinde olması veya BM Antlaşması, madde 2/4'ün ihlal edilerek ya da 51. madde gereği meşru müdafaa hakkı kapsamında kuvvete başvurulması şartı aranmamaktadır.⁹ Bu hukuk dalının amacı, savaş veya savaşa varmayan sınırlı silahlı çatışma durumu söz konusu olduğunda, çatışmanın taraflarına, nedenlerine ve tarafların haklı olup olmadığına bakılmaksızın uyulması gereken hukuk kurallarını düzenlemek, savaş mağdurlarını ve bu mağdurların temel haklarını korumaktır.

Devletler arasında ortaya çıkan savaşların belli bir kurala bağlanması gerektiği fikri eski çağlardan itibaren mevcut olsa da, uluslararası hukukta konuya ilişkin ilk ciddi adımlar 19. yüzyılda atılmıştır.¹⁰ Bu bağlamda, savaş hukuku kurallarının düzenlenmesi, savaşta kullanılan araç ve yöntemlerin sınırlandırılması ve genel olarak silahlı çatışmaların uluslararası hukukun ilgi alanına dahil edilmesi ilk kez, 1864 tarihli “*Savaş Alanında Yaralıların*

⁶ Funda Keskin, *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay., No: 20, Ankara 1998, s. 64.

⁷ Bu maddeye göre; “Tüm üye devletler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı, gerekse de Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.” Bkz. “Charter of The United Nations”, June 26, 1945, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter-all-lang.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

⁸ İlgili maddede: “Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri almaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına hanel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in işbu Antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.” denilmektedir.

⁹ İç karışıklık, ayaklanma, isyan gibi iç çatışmalarda uluslararası silahlı çatışmalar hukuku uygulanmamaktadır.

¹⁰ Muzaffer Yasin Aslan, “Savaş Hukukunun Temel Prensipleri”, *TBB Dergisi*, Sayı: 79, Ankara 2008, s. 236.

*Durumunun İyileştirilmesine Dair Cenevre Sözleşmesi*¹¹, 1868 tarihli “400 Gramın Altındaki Patlayıcı Mermilerin Savaş Zamanında Kullanımının Durdurulmasına İlişkin Beyanname”¹²; kara savaşının kurallarını düzenleyen 1899 tarihli Lahey Sözleşmeleri (3 adet)¹³ ve bu sözleşmelerin genişletilmesi sonucu imzalanan 1907 tarihli Lahey Sözleşmeleri (13 adet)¹⁴ ile sağlanmıştır. Lahey (*The Hague*) hukuku olarak da bilinen 1899-1907 tarihli Sözleşmeler, çatışmalar sırasında kullanılması yasak savaş silah ve tekniklerinin düzenlendiği, savaş suçlarının tanımlandığı ilk resmi sözleşmelerdendir. Lahey hukuku, savaşan tarafların çatışmalar esnasında kullanabilecekleri yöntem ve araçların sınırsız olmadığı düşüncesinden doğmuştur.

Lahey sözleşmelerinden sonra silahlı çatışmalar hukukunda belki de en önemli gelişmelerden biri İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından kabul edilen 1949 tarihli Cenevre Sözleşmeleri (4 adet)¹⁵ ve bu sözleşmelere Ek Protokoller (3 adet)'dir.¹⁶ Neredeyse BM üyesi olan tüm devletlerin taraf olduğu bu sözleşmeler ile, askeri ve sivil hedefler, savunmalı ve savunmasız alanlar arasında açık bir ayırım yapılarak, silahlı çatışmalar sırasında savaşan tarafların bağlı oldukları uluslararası hukuk kuralları ve asgari davranış biçimleri düzenlenmiş; savaş dışı kişilerin korunmasını sağlayan ve gereksiz acı ve ölümlere yol açan silah ve yöntemlerin kullanılmasını yasaklayan¹⁷ yü-

¹¹ “Convention for The Amelioration of The Condition of The Wounded in Armies in The Field”, August 22, 1864, (Çevrimiçi), <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/120?OpenDocument>, (Erişim tarihi: 05.05.2021). Her türlü silahlı çatışmanın uluslararası hukuk kapsamına dahil edilmesi, ilk kez bu Sözleşme ile gerçekleştirilmiştir. Söz konusu sözleşme ile savaş sırasında yaralanan askerlerin korunması ve durumlarının iyileştirilmesi amaçlanmış, bu sözleşme daha sonra 6 Temmuz 1906 tarihli Cenevre Sözleşmesi ile değiştirilmiştir. İmzalanan bu sözleşmeler ile aynı zamanda Uluslararası Kızılhaç Teşkilatı da kurulmuştur. Bkz. Hüseyin Pazarıcı, *Uluslararası Hukuk Dersleri*, Cilt: IV, Turhan Kitabevi, Ankara 2000, s. 127.

¹² “Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight”, November 29, 1868, (Çevrimiçi), <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/full/declaration1868>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

¹³ “Conventions Respecting to the Laws and Customs of War on Land with Annex of Regulations”, July 29, 1899, (Çevrimiçi), http://files.libertyfund.org/files/1053/0466_Bk.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

¹⁴ “Conventions Concerning to the Laws and Customs of War on Land”, October 18, 1907, (Çevrimiçi) http://files.libertyfund.org/files/1053/0466_Bk.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

¹⁵ I sayılı Harp halindeki Silahlı Kuvvetlerin Hasta ve Yaralıların Vaziyetlerinin İslahı Sözleşmesi; II sayılı Silahlı Kuvvetlerin Denizdeki Hasta, Yaralı ve Kazazedelerinin Vaziyetlerinin İslahı Sözleşmesi; III sayılı Harp Esirleri Hakkında Tatbik Edilecek Muamelelere Dair Sözleşme; IV sayılı Harp Zamanında Sivillerin Korunmasına Dair Sözleşme. “Geneva Conventions Relative to The Protection of Civilian Persons in Time of War”, August 12, 1949, 75 UNTS 287, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2075/v75.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021). Azerbaycan ve Ermenistan 1993 yılından bu yana Sözleşmelere taraftırlar.

¹⁶ I sayılı Uluslararası Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunması Protokolü; II sayılı Uluslararası Nitelikte Olmayan Silahlı Çatışmalarda Mağdurların Korunması Protokolü. “Protocols to The Geneva Conventions”, June 8, 1977, 1125 UNTS 3, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201125/v1125.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021); III sayılı İlave Bir Ayırt Edici Ambleme İlişkin Protokol. “Protocol to The Geneva Conventions Relating to The Adoption of An Additional Distinctive Emblem”, December 8, 2005, 2404 UNTS 261, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%202404/v2404.pdf>, (Erişim tarihi: 5.05.2021). Azerbaycan Protokollere taraf değildir. Ermenistan I ve II sayılı Protokollere 1993 yılında, III sayılı Protokole ise 2011 yılında katılım sağlamıştır.

¹⁷ Ayrıca bkz. International Committee of Red Cross, “Report on Weapons That May Cause Unnecessary Suffering or Have Indiscriminate Effects”, Geneva, 1973, (Çevrimiçi) <https://www.loc>

kümlülükler öngörülmüştür. Önemle belirtmek gerekir ki, herhangi bir uluslararası silahlı çatışma sırasında, savaş halinde veya bir devletin toprak bütünlüğüne yönelik işgal söz konusu olduğunda Cenevre Sözleşmeleri (Cenevre hukuku) uygulanmak zorundadır.

Yukarıda bahsedilen uluslararası belgeler uyarınca, savaş dışı kişileri ve sivil yerleşim yerlerini doğrudan hedef alan saldırılarda bulunulması tümünden yasaklanmış eylemlerdir.¹⁸ Bu bağlamda, silahlı çatışmalara dahil olmayan kişilere insanca muamele edilmesi,¹⁹ teslim olanların öldürülmemesi,²⁰ yaralı ve hastaların uygun muamele ve tedaviye tabi tutulması,²¹ hasta ve yaralıların, esirlerin silahlı saldırılardan korunması²² ve onlara insani yardım sağlanması,²³ Kızılhaç ve Kızılay gibi gönüllü yardım kuruluşlarının amblem ve işaretlerine saygı gösterilmesi, bu amblemlerin uygunsuz bir şekilde kullanılmasının önlenmesi,²⁴ bu kuruluşların personeline,²⁵ sağlık kurumları²⁶ ve personeline, din adamlarına²⁷ her koşulda saygı gösterilmesi, tıbbi malzeme taşıyan araçların saldırılara maruz bırakılmaması²⁸ gerekmektedir. Özetle, askeri gereklilik, gereksiz acı ve ıstırapın önlenmesi ve orantı silahlı çatışmalar hukuku kurallarının dayandığı temel ilkelerdir.²⁹

Savaşta aktif yer almayan kişilere ve sivil yerleşim yerlerine doğrudan saldırılar düzenlenmesi, Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü (Roma Statüsü) ile de yasaklanmıştır.³⁰ Ayrıca, bütün devletler, 1948 tarihli “*BM Hakları Evrensel Beyanamesi*”,³¹ “*Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*”³² ve 1966 tarihli

gov/rr/frd/Military_Law/pdf/RC-Weapons.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021); “Convention on Prohibitions or Restrictions on the Use of Certain Conventional Weapons which may be deemed to be Excessively Injurious or to have Indiscriminate Effects (with Protocols I, II and III)”, October 10, 1980, 1342 UNTS 137, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/doc/Treaties/1983/12/19831202%2001-19%20AM/XXVI-2-revised.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

¹⁸ 1907 *Lahey Kara Savaşları Hukuku ve Gelenekleri Sözleşmesi*, m. 23/c; 1949 *Cenevre Sözleşmesi (IV)*, m. 13-23; 1977 tarihli I Nolu Ek Protokol, m. 48-58.

¹⁹ 1949 *Cenevre Sözleşmeleri*, ortak m. 3/1.

²⁰ 1977 tarihli I Nolu Ek Protokol, m. 41/2/b.

²¹ 1949 *Cenevre Sözleşmeleri*, ortak m. 3/2.

²² 1949 *Cenevre Sözleşmesi (III)*, m. 23.

²³ 1949 *Cenevre Sözleşmesi (III)*, m. 13, 30.

²⁴ 1977 tarihli I Nolu Ek Protokol, m. 38.

²⁵ 1949 *Cenevre Sözleşmesi (I)*, m. 26.

²⁶ 1949 *Cenevre Sözleşmesi (IV)*, m. 18; 1977 tarihli I Nolu Ek Protokol, m. 12.

²⁷ 1949 *Cenevre Sözleşmesi (I)*, m. 24; 1977 tarihli I Nolu Ek Protokol, m. 15.

²⁸ 1949 *Cenevre Sözleşmesi (I)*, m. 35-37; 1977 tarihli I Nolu Ek Protokol, m. 21-27.

²⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Aslan, 2008, s. 266-267.

³⁰ Roma Statüsü, m. 8. “Rome Statute of the International Criminal Court”, July 17, 1998, (Çevrimiçi), <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

³¹ *Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyanamesi*, m. 3. “Universal Declaration of Human Rights”, December 10, 1950, (Çevrimiçi) <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>, (Erişim tarihi: 05.05.2021). Beyanname, Azerbaycan ve Ermenistan tarafından 2002 yılında onaylanmıştır.

³² *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi*, m. 2. “European Convention on Human Rights”, December 10, 1948, (Çevrimiçi) https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021). Hem Azerbaycan hem Ermenistan 2001 yılından bu yana Sözleşmeye taraftırlar.

“Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme”³³ ile koruma altına alınan yaşama hakkını sağlamakla yükümlüdürler. Bir başka anlatımla, sivillerin korunması kural olarak, her zaman (barış zamanı veya savaş zamanı) uygulanan insan hakları hukuku temelinde de değerlendirilmektedir.

Silahlı çatışmalar zamanı devletler tarafından dikkat edilmesi gereken bir diğer husus da, kültürel varlıkların, dini yapıların ve doğal çevrenin korunmasıdır. 1977 tarihli I Nolu Ek Protokol ve 14 Mayıs 1954 tarihli “Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Malların Korunması Hakkındaki Lahey Sözleşmesi” uyarınca, kültürel miras oluşturan tarihi anıtların, sanat eserlerinin veya dini yerlerin hedef alınması ve misilleme yoluyla doğal çevreye saldırıda bulunulması yasaktır.³⁴ Ayrıca, 1972 tarihli “Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme” de, kültürel ve doğal mirasa doğrudan saldırıda bulunulması eylemini yasaklamaktadır.³⁵

Uluslararası silahlı çatışmalar hukukunda devletlere akdedilen yükümlülüklerden biri de, gereksiz acı ve ölümlere yol açan silah ve tekniklerin kullanılmasına ilişkindir.³⁶ Yakıcı ve parçalayıcı silahlar, mayınlar, biyolojik, kimyasal ve nükleer silahlar kullanılması yasak silahlar arasında yer almaktadır. Bu çerçevede kabul edilen diğer uluslararası sözleşmelere; 1925 tarihli “Boğucu, Zehirleyici ve Benzer Gazların ve Bakteriyolojik Araçların Savaşta Kullanımının Yasaklanmasına İlişkin Protokol” (Cenevre Protokolü),³⁷ 1972 tarihli “Biyolojik Silahların Üretilmesi, Depolanması ve Kullanımını Yasaklayan Sözleşme”,³⁸ 1993 tarihli “Kimyasal Silahların Geliştirilmesi, Üretilmesi, Depolanması ve Kullanılmasının Yasaklanması ve İmhasına İlişkin Sözleşme”³⁹ örnek olarak gösterilebilir. Benzer şekilde, bir savaş yöntemi olarak sivilleri aç bırakmak, yiyecek maddeleri ve yiyecek maddelerin üretimi için tahsis edilen tarım alanları, tarım ürünleri, içme suyu tesisleri, depolar ve sulama kanalla-

³³ Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme, m. 6. “International Covenant on Civil and Political Rights”, December 16, 1966, 999 UNTS 171, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/03/19760323%2006-17%20AM/Ch_IV_04.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021). Sözleşmeye, Azerbaycan tarafından 1992, Ermenistan tarafından 1993 yılında katılım sağlanmıştır.

³⁴ 1977 Tarihli I Nolu Ek Protokol, m. 53, 55.

³⁵ Sözleşmeye göre; “Her Taraf Devlet, Sözleşmeye taraf olan diğer devletlerin topraklarında bulunan kültürel ve doğal mirasa doğrudan veya dolaylı olarak zarar verebilecek kasıtlı önlemlerden çekinmelidirler.”, (m. 6/3). Bkz. “Convention for The Protection of The World Cultural and Natural Heritage”, November 16, 1972, 1037 UNTS 151, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201037/volume-1037-I-15511-English.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021). Sözleşme, Azerbaycan tarafından 1993 yılında onaylanmıştır.

³⁶ 1907 Lahey Kara Savaşları Hukuku ve Geleneği Sözleşmesi, m. 23/e; 1977 Tarihli I Nolu Ek Protokol, m. 35/2.

³⁷ “Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare”, June 17, 1925, (Çevrimiçi) https://unoda-web.s3-accelerate.amazonaws.com/wp-content/uploads/assets/WMD/Bio/pdf/Status_Protocol.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

³⁸ “Convention on The Prohibition of The Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction”, April 10, 1972, (Çevrimiçi) [https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/Res/2826\(XXVI\)](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/Res/2826(XXVI)), (Erişim tarihi: 02.05.2021).

³⁹ “Convention on The Prohibition of The Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on Their Destruction”, January 13, 1993, (Çevrimiçi) https://www.opcw.org/sites/default/files/documents/CWC/CWC_en.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

rı gibi hayati öneme sahip unsurlara saldırmak, yok etmek veya kullanılamaz hale getirmek yasaktır.⁴⁰

Sonuç olarak, çatışmaların başlaması ile devreye girip, çatışmalar sona erip, barış belgesi imzalanıncaya dek uygulanan uluslararası silahlı çatışmalar hukukunun iki temel prensibi olduğunu söyleyebiliriz. Bunların ilki, sivil nüfusun ve sivil nesnelere korunmasıdır. Sivillerin korunmasında temel ilke onların insani muamele görmesi ve temel insan haklarına saygılı davranılmasıdır. Bu bağlamda devletler, askeri ve sivil hedefler⁴¹ arasında açık bir ayırım gözetmeli, sivil unsurları hiçbir şekilde saldırı konusu yapmamalıdır. Benzer şekilde, sivil halkın yaşamını sürdürmesi için gerekli olan nesnelere de korunmalıdır. Askeri gereklilik dışında mülke zarar verilmesi hukuka aykırıdır. Kültürel varlıklar ve doğal çevre, saldırı muafiyetini haizdir. İkinci önemli prensip, gereksiz acı ve ölümlere yol açan silahların kullanılmasının yasaklanmasıdır. Bu prensibin uygulanması, devletlerin silah seçiminde sınırsız özgürlüğe sahip olmadıklarını göstermektedir.

Yukarıda sayılan silahlı çatışmalar hukuku kurallarının ihlalleri savaş suçlarını oluşturmaktadır. Nitekim savaş suçlarını tanımlayan Roma Statüsü'nün 8/2 maddesinde; 1949 Cenevre Sözleşmelerinin ağır ihlalleri ve silahlı çatışmalara uygulanabilir diğer uluslararası düzenlemelerin ve örf adet hukuku kurallarının ihlalleri, birer savaş suçu olarak nitelendirilmiş ve bu suçların failleri için cezai sorumluluk öngörülmüştür.

2. İkinci Karabağ Savaşı Sırasında Ermenistan'ın Gerçekleştirdiği Savaş Suçu Eylemleri

Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin 27 Eylül 2020 tarihinde ateşkesi şiddetli bir şekilde ihlal etmek suretiyle sınır hattındaki Azerbaycan Ordusu mevzilerine ve sivil yerleşim yerlerine düzenledikleri saldırıların akabinde, Azerbaycan tarafının karşı hamle operasyonuna başlaması ile savaşa dönüşen çatışmalar, 9 Kasım 2020 tarihinde taraflar arasında Mutabakat imzalanması ile sona ermiştir. İkinci Karabağ Savaşı olarak nitelendirilen bu çatışmalar sırasında Ermenistan'ın, silahlı çatışmalar hukuku kurallarının ağır ihlalinden doğan çok fazla savaş suçu eylemleri gerçekleştirdiği görülmüştür. Bu noktada, Ermenistan'ın gerçekleştirdiği savaş suçu eylemlerinin neler olduğunun incelenmesi ve insancıl hukukun uygulanabilir olup olmadığının araştırılması gerekmektedir.

Azerbaycan yetkililerinin resmi açıklamaları, resmi beyanlar, ulusal ve uluslararası raporlar, basına yansıyan bilgiler ışığında, savaş sırasında Ermenistan tarafının çatışmaların cereyan ettiği sınır hatlarının yanı sıra, Şemkir, Gence, Mingeçevir, Berde, Gebele, Goranboy, Hızı ve Abşeron gibi çatışma bölgesinden epey uzakta bulunan yoğun nüfuslu şehirlere de saldırılar

⁴⁰ 1977 Tarihli I Nolu Ek Protokol, m. 54.

⁴¹ Askeri hedef; nitelikleri, yeri, amacı veya kullanımı, askeri harekate etkin katkı sağlayan ve tamamen veya kısmen tahribi, zaptı veya etkisiz kılınması, saldırının yapıldığı andaki hal ve şartlar altında kesin askeri yarar sunan mallardır (1977 Tarihli I Nolu Ek Protokol, m. 52/2). Askeri hedef olmayan tüm hedefler ise sivil hedef sayılır (I Nolu Ek Protokol, m. 52/1). Hedefin niteliğinden kuşku duyuluyorsa askeri hedef olarak değerlendirilemez (I Nolu Ek Protokol, m. 52/3).

düzenlediği görülmüş, söz konusu şehirler yasaklı msket bombası ve orta menzilli füzeler ile ağır bombardımana maruz bırakılmıştır. Özellikle Berde ve Gence şehirlerine düzenlenen msket bomba ve balistik füze saldırıları sonucu aralarında çocuklar ve yaşlılar olmak üzere toplam 100 sivil hayatını kaybetmiş, yaklaşık 416 sivil yaralanmış,⁴² 3 bine yakın sivil tesis tahrip edilmiştir.⁴³ Oysa söz konusu silahların üretimi, ticareti ve kullanımı, 1925 Cenevre Protokolü ve 2008 “*Msket Bombası Yasağı Sözleşmesi*” ile yasaklanmıştır.⁴⁴ Dolayısıyla Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, doğrudan sivil nesnelere hedef almakla ve gereksiz acı ve ölüme yol açan silahları kullanmakla silahlı çatışmalar hukuku ilkelerini ağır şekilde ihlal etmiştir.

Saldırı düzenlenen sivil unsurlar arasında ambulanslar ve tıbbi tesisler, eğitim kurumları ve mezarlıklar da bulunmaktadır. Ayrıca, Ermenistan tarafından elektrik, gaz, su, haberleşme istasyonları gibi hayati öneme sahip sivil altyapı tesislerine de kasıtlı olarak saldırılar düzenlenmiş, elektrik ve enerji altyapısına ciddi zarar verilmiş ve söz konusu eylemler sonucu bazı yerleşim yerleri elektriksiz kalmıştır.

Yukarıda bahsedilen eylemleri hukuki açıdan değerlendirmemiz gerekirse Ermeni güçleri, füze ve topçu atışları ile sivil yerleşim yerlerini doğrudan hedef almış ve çatışmalarda yer almayan sivil nüfusa karşı bilerek ve isteyerek sal-

⁴² “Armenia: Cluster Munitions Kill Civilians in Azerbaijan”, *Human Rights Watch*, October 30, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.hrw.org/news/2020/10/30/armenia-cluster-munitions-kill-civilians-azerbaijan>, (Erişim tarihi: 05.05.2021); “Azerbaijan Says 14 People Killed By Shelling in Barda: RIA”, *Reuters*, October 28, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.reuters.com/article/us-armenia-azerbaijan-karabakh-idUSKBN27D11R?edition-redirect=uk>, (Erişim tarihi: 05.05.2021); “In Azerbaijan, A String of Explosions, Scream and Then Blood”, *The New York Times*, October 28, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/2020/10/28/world/europe/azerbaijan-barda-armenia-rockets-karabakh.html>, (Erişim tarihi: 05.05.2021); “Azerbaijan Says 19 Killed, 60 Wounded in Armenia Missile Attack on Its Barda District”, *The Economic Times*, October 28, 2020, (Çevrimiçi) <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/azerbaijan-says-19-killed-60-wounded-in-armenia-missile-attack-on-its-barda-district/articleshow/78912279.cms?from=mdr>, (Erişim tarihi: 05.05.2021); “Azerbaijan Says Armenia Used Cluster Bombs in Deadly Barda Attack”, *Al Jazeera and News Agencies*, October 28, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.aljazeera.com/news/2020/10/28/azerbaijan-says-21-dead-in-armenia-attack-near-nagorno-karabakh>, (Erişim tarihi: 05.05.2021); “Azerbaijan: Statement by The Spokesperson on The Strikes on The City of Ganja”, *Press Team of European External Action Service*, October 17, 2020, (Çevrimiçi) https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/87141/azerbaijan-statement-spokesperson-strikes-city-ganja_en, (Erişim tarihi: 05.05.2021); “Nagorno-Karabakh Conflict: Azerbaijan Accuses Armenian Forces of Shelling The Towns of Tartar, Barda and Beylegan”, *France 24*, October 6, 2020, (Çevrimiçi) <https://web.archive.org/web/20201007133235/https://www.france24.com/en/video/20201006-nagorno-karabakh-conflict-azerbaijan-accuses-armenian-forces-of-shelling-the-towns-of-tartar-barda-and-beylegan>, (Erişim tarihi: 05.05.2021); “Azerbaijan’s No. 2 City Targeted in Fighting with Armenia”, *The Independent*, October 4, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.independent.co.uk/news/azerbaijans-no-2-city-targeted-fighting-armenia-azerbaijan-armenia-nagornokarabakh-territory-city-b778901.html>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

⁴³ “Armenia: Unlawful Rocket, Missile Strikes on Azerbaijan”, *Human Rights Watch*, December 11, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.hrw.org/news/2020/12/11/armenia-unlawful-rocket-missile-strikes-azerbaijan>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

⁴⁴ Msket Bombaları, geniş alan üzerinde küçük bombacıklar yayarak, siviller ve savaşan taraflar arasında ayırım gözetmeksizin insanlar üzerinde ani ölüm tehditi oluşturmaktadır. Küçük bombacıkların birçoğu patlamıyor, ancak uzun müddet sonra da fiilen mayınlara dönüşerek yine ölüm ve yaralanmalara neden olmaya devam ediyor. Bkz. “Convention on Cluster Munitions”, May 30, 2008, (Çevrimiçi) <https://www.clusterconvention.org/files/2011/01/Convention-ENG.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021). Azerbaycan ve Ermenistan Sözleşme’nin tarafı değildir.

dır düzenlemiş, bu anlamda hem 1949 Cenevre Sözleşmeleri'nin ortak 3/1/a maddesini,⁴⁵ hem de Roma Statüsü'nün 8/2/b maddesini⁴⁶ ihlal ederek savaş suçları kategorisine dahil edilmekte olan suçlar işlemiştir. Ayrıca Ermenistan, sivilleri ve sivil altyapı unsurlarını hedef almakla, *yaşama hakkını* düzenleyen "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"nin 2. maddesini, "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi"nin 3. maddesini ve 1966 tarihli "Medeni ve Siyasi Haklara İlişkin Uluslararası Sözleşme"nin 6. maddesini; *ayrımcılık yasağına* ilişkin "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"nin 14. maddesini ve "Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi"nin 2. maddesini de ihlal etmiş bulunmaktadır. Askeri gereklilik olmadan⁴⁷ sivil tesislerin bombalanması ve yasa dışı olarak mülkiyetin yok edilmesi eylemlerini gerçekleştirmekle, yine savaş suçu niteliğinde suçlar işlemiş, aynı zamanda "Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi"ne I. Nolu Ek Protokol'ün 1. maddesi ile koruma altına alınan *mülkiyet hakkının* ihlaline de yol açmıştır.⁴⁸

Savaş esnasında Ermenistan güçlerinin uluslararası hukukla yasaklanmış silah ve yöntemleri kullanması; 1949 tarihli I Nolu Cenevre Sözleşmesi'nin 35. maddesine aykırı olarak tıbbi tesis ve araçları hedef alması bir başka savaş suçu olarak karşımıza çıkmaktadır. Benzer şekilde, 1977 tarihli I Nolu Ek Protokol'ün 51. ve 52. maddelerine aykırı davranılarak eğitim yapılarına düzenlenmiş kasıtlı saldırılar da birer savaş suçu olarak nitelendirilmektedir.

Silahlı çatışmalar zamanı sivillerin yaşamı açısından önemli faktörlerden biri de çevrenin korunmasıdır. Ancak Ermenistan silahlı güçleri savaş alanlarında bulunan Azerbaycan'a ait kültürel ve doğal varlıklara zarar verecek saldırılardan da kaçınmamış, kültürel ve arkeolojik açıdan önemli olan tarihsel binalar tahrip edilmiş, dini yerlerin yakılması ve uygunsuz bir şekilde kullanılması gibi kültürel mirasa karşı terör faaliyetleri gerçekleştirilmiştir. Bunların yanı sıra, Kelbecer, Laçın ve Ağdam çevresindeki ormanların kasten yakılması, ağaçların toplu kesimi, toprakların kullanılamaz duruma getirilmesi gibi çevresel suçlar işlemiş,⁴⁹ bununla da 1977 tarihli I Nolu Ek Protokol'ün ve 14 Mayıs 1954 tarihli "Silahlı Çatışma Halinde Kültürel Malların Korunması Hakkındaki Lahey Sözleşmesi"nin, ayrıca 1972 tarihli "Dünya Kültürel ve Doğal Mirasın Korunmasına Dair Sözleşme"nin ilgili hükümlerini ciddi şekilde ihlal etmiştir.

⁴⁵ İşbu maddeye göre; "çatışmalarda aktif rol almayan savaş dışı kalan kişilerin ırk, renk, din ve inanç, cinsiyet, doğum veya servet ya da benzer bir kritere göre ayırım yapılmadan bütün koşullarda her ne zaman her nerede olursa olsun yaşamlarına yönelik şiddet, özellikle her türlü öldürme yasaktır."

⁴⁶ İlgili maddede; "çatışmalarda doğrudan yer almayan sivillere karşı veya sivil nüfusa karşı kasten saldırı düzenlenmesi yasaktır." denilmektedir.

⁴⁷ Uluslararası silahlı çatışmalar hukukunda askeri gereklilik ilkesi gereği karşı tarafın askeri konumu meşrudur. Bkz. Süleyman Dost, "Uluslararası Hukukta Orantılılık İlkesi", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 12, Ankara 2018, s. 364.

⁴⁸ *Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü*, m. 8/2/b; 1977 Tarihli I Nolu Ek Protokol, m. 54.

⁴⁹ Azerbaycan Çevre ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı, "Azerbaycan'ın Ermeniler Tarafından Doğanın Vahşice Yağmalanmasına Son Verilmesine İlişkin Uluslararası Örgütlere Yönelik Meşru Talebi", Kasım 16, 2020, (Çevrimiçi) <http://eco.gov.az/az/nazirlik/xeber?newsID=11639>, (Erişim tarihi: 05.05.2021); Reza Deghati, "18th Century Mosque Was Used As A Barn in The Region of Aghdam", October 30, 2020, (Çevrimiçi) <https://twitter.com/REZAphotography/status/1333325125995945985>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

Ermenistan'ın, üzerinde Kızılhaç simgesi olan zırhlı ambulans araçlarına silah kulesi takması ise bir başka ihlal durumu olarak karşımıza çıkmaktadır. Sadakat ilkesi gereği, üzerinde Kızılay, Kızılhaç veya Kızıl kristal simgesi olan araçlarla savaşan taraf ordularının yaralılarının ve ölülerinin tahliye edilmesine izin verilmektedir ki, bu işlem gerçekleştirilirken her iki taraf ordusunun söz konusu araçlara saygı göstermesi ve en küçük taciz ateşi dahil hiçbir şekilde sağlık personeline zarar vermemesi gerekmektedir.⁵⁰ Ermenistan tarafı ise, bu kurallardan doğan haklarını kötüye kullanarak, üzerinde Kızılhaç simgesi olan araçlara yerleştirdiği silah kulesi aracılığıyla, zarar görmesi yasak olan bu araçları birer tehdit unsuruna ve askeri hedef haline dönüştürmüş, bununla da 1977 tarihli I Nolu Ek Protokol'ün 18. ve 38. maddelerini, II Nolu Ek Protokol'ün 12. maddesini ve 1949 tarihli I Nolu Cenevre Sözleşmesi'nin ilgili maddelerini ağır şekilde ihlal etmiştir.

Ermenistan'ın savaş suçları bununla da bitmiyor. Önemle belirtilmesi gereken bir başka hukuka aykırı fiil de, Ermenistan'ın silahlı çatışmalarda çocukları kullanmasıdır.⁵¹ Uluslararası silahlı çatışmalar hukuku, çocukları özel koruma altına almıştır. Çatışma tarafları, çocukları her türlü saldırıdan korumalı, ihtiyaç halinde onlara gereken yardım ve özeni göstermelidirler. Ayrıca, I Nolu Ek Protokol'ün 77. maddesi uyarınca, savaşanlar, on beş yaşına ulaşmayan çocukların çatışmalara doğrudan katılmalarına yönelik tüm önlemleri almalı, onların askeri kuvvetlere alınmalarından kaçınılmalıdır. Oysaki Ermenistan Silahlı Kuvvetleri, çocukları askeri faaliyetlerde kullanmanın yanı sıra, Azerbaycan sivil yerleşim yerlerine düzenledikleri füze saldırıları sonucu onların ölümüne de yol açmış bulunmaktadırlar. Bu tür eylemleri ile Ermenistan tarafı, aynı zamanda “Çocuk Hakları Sözleşmesi”nin 38. maddesi⁵² ve çocukların askeri faaliyetlerde kullanılması eylemini savaş suçu olarak tanımlayan Roma Statüsü'nün 8/2/b maddesini de ihlal etmektedir.

Yukarıda özetlenen tüm eylemler; Ermenistan tarafından sivil yerleşim yerlerinin bombalanması, sivilleri doğrudan hedef alan saldırılarda bulunulması, silahlı çatışma yöntemi olarak hayati önem taşıyan altyapı unsurlarının hedef alınarak sivillerin temel ihtiyaçlarının karşılanmasının engellenmesi, uluslararası hukukla yasaklanmış silahların kullanımı, sağlık tesisi ve taşıtlarına, sağlık personeline yönelik saldırıların düzenlenmesi, Kızılay, Kızılhaç veya Kızıl kristal simgesi olan araçlara saygı gösterilmemesi, çocukların silahlı çatışmalarda kullanılması, özel olarak korumaya muhtaç kategorilerde yer

⁵⁰ Kızıl kristal (*red crystal*) amblemi, 2005 tarihli III Nolu Ek Protokol ile koruma altına alınmıştır (m. 2).

⁵¹ “Armenia Uses Child Soldiers in Occupied Nagorno-Karabakh, Commits War Crimes: Azerbaijan”, *Daily Sabah*, October 25, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/armenia-uses-child-soldiers-in-occupied-nagorno-karabakh-commits-war-crimes-azerbaijan>, (Erişim tarihi: 05.05.2021); “Azerbaijani MFA Releases Statement on Armenia’s Using Children As Soldiers in The Occupied Territories”, October 27, 2020, (Çevrimiçi) <https://web.archive.org/web/20201030181540/https://www.yeniavaz.com/en/news/151565/azerbaijani-mfa-releases-statement-on-armenias-using-children-as-soldiers-in-the-occupied-territories>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

⁵² “Convention on The Rights of The Child”, November 20, 1989, 1577 UNTS 3, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/doc/Treaties/1990/09/19900902%2003-14%20AM/Ch_IV_11p.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

alan kişilerin saldırı konusu yapılması, kültürel ve doğal mirasa zarar verecek saldırıların gerçekleştirilmesi savaş suçu teşkil eden eylemler olarak nitelendirilmektedir. Daha önce de belirtildiği üzere, çatışmalar zamanı sadece askeri hedeflere ve savaşınlara yönelik saldırılar meşru görülür. Sivil nüfusa ve sivil unsurlara yönelik saldırılar ise uluslararası hukuka aykırıdır. Başka bir anlatımla, savaşın başlatıldığı andan itibaren sivil statüsüne sahip herkese insanca muamele gösterilmeli ve sivil nesnelere savaşın etkilerine karşı korunmalıdır. Özellikle, uluslararası silahlı çatışmalar hukuku ile özel koruma altına alınan kadınlar ve çocuklar saldırı konusu yapılmamalı, onların hayatına ve vücut bütünlüğüne yönelik eylemlerden kaçınılmalıdır. Oysa Ermenistan Silahlı Kuvvetleri'nin sivil yerleşim yerlerini hedef alan saldırıları sonucu ölen ve yaralananlar arasında kadınlar ve çocuklar da bulunmaktadır. Benzer şekilde, insanların yaşamı için zaruri olan kaynakların tahrip edilmemesi, doğal çevreye zarar verecek eylemlerde bulunulmaması gerekmektedir. Ermeniler ise, eski savaşlarda karşılaşılan bir yöntem olan ve I Nolu Ek Protokol'ün 54. maddesi ile yasaklanmış bulunan "yanmış toprak" taktikini kullanmakla, doğal çevreye ciddi zararlar vermiş, terk etmek zorunda kaldıkları topraklarda her şeyi yakıp yıkmış, kullanılamaz hale getirmiş, ormanları ateşe vermiş, her yeri harabeye dönüştürmüştür.

3. Ermenistan'ın ve Yetkililerinin Savaş Suçu Eylemlerinden Doğan Sorumlulukları

Devletin sorumluluğu, uluslararası bir yükümlülüğü ihlal eden eylemi sonucunda ortaya çıkmaktadır.⁵³ Bu eylem devlet tarafından gerçekleştirilmeli, yani devlete atfedilebilir bir fiil olmalıdır. Bir hukuka aykırı fiilin devlete atfedilebilmesi için bu fiilin bizzat devlet organları ve görevlileri, silahlı kuvvetleri, istihbarat görevlileri ve diğer idari memurları tarafından gerçekleştirilmesi ya da devletin dolaylı olarak bu tür eylemlerin gerçekleşmesinde etkin bir rolü olması gerekmektedir.⁵⁴ Uluslararası hukuka aykırı fiil nedeniyle devletin sadece hukuki sorumluluğu doğmakta, cezai sorumluluk sadece gerçek kişilere atfedilmektedir.

Savaş suçları uluslararası suçlar kategorisine girmesi ve tüm uluslararası toplumun güvenliğine yönelik bir tehdit oluşturması sebebiyle, hem bu suçların gerçekleşmesine neden olan devletin hukuki sorumluluğu ortaya çıkmakta hem de bu suçları bizzat işleyen veya işlenmesi emrini veren ya da işlenmesinde iştirak eden kişilerin ulusal veya uluslararası yargı önüne şahsen çıkarılmaları ve cezalandırılmaları gerekmektedir. Bu bağlamda, üst düzey devlet yetkilileri dahil, hiyerarşi gereği emre itaat eden herkesin kişisel olarak cezalandırılması söz konusu olmaktadır.⁵⁵ Suçun faillerinin,⁵⁶ bu suçları

⁵³ *Uluslararası Haksız Fiiller Sebebiyle Devletlerin Sorumluluğuna Dair Taslak Maddeler*, m. 12. International Law Commission, "Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts", November 2001, (Çevrimiçi) <https://www.refworld.org/docid/3ddb8f804.html>, (Erişim tarihi: 06.05.2021).

⁵⁴ *Uluslararası Haksız Fiiller Sebebiyle Devletlerin Sorumluluğuna Dair Taslak Maddeler*, m. 4-11.

⁵⁵ *Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü*, m. 27-28.

⁵⁶ Savaş suçunun failleri derken; suçu doğrudan işleyen askerler, onların askeri üstleri ve diğer üstler (üst düzey yönetici ve siyasetçiler), resmi devlet temsilcileri kastedilmektedir. Bkz. Hortensia D.T.

devlet adına veya üstlerinin emri altında işlediklerine yönelik savunmaları da onların kişisel cezai sorumluluklarını ortadan kaldırmamaktadır.⁵⁷ Sonuçta silahlı çatışmalar hukuku, savaş suçuna yol açacak bir emre itaat etmeme yükümlülüğünü de öngörmektedir.⁵⁸ Öte yandan, suçun faillerinin kişisel olarak cezalandırılmaları, devletlerin bu eylemlerden dolayı uluslararası hukuk sorumluluklarını ortadan kaldırmamaktadır.

27 Eylül - 10 Kasım tarihleri arasında gerçekleşen İkinci Karabağ Savaşı sırasında Ermeni güçlerinin işlediği savaş suçları ile Ermenistan Devleti arasında isnat ilişkisi kurulabilmektedir. Dolayısıyla, Ermenistan'ın söz konusu suçlar sebebiyle uluslararası sorumluluğunun şartları gerçekleşmektedir.⁵⁹ Bu durumda Ermeni güçlerince işlenen savaş suçlarının tespiti ve bu suçlara dair delillerin toplanması, gerek Ermenistan'ın söz konusu eylemler sonucu ortaya çıkan uluslararası yükümlülüklerini yerine getirmesi gerekse de faillerin yargılanması ve cezalandırılması bağlamında büyük önem arz etmektedir. Bu noktada Ermenistan, Azerbaycan'a yönelik savaş suçu eylemlerini tekrarlamayacağına dair uygun güvenceleri sunmakla ve meydana gelen zararı tazmin etmekle yükümlüdür. Tahrip olunmuş kültürel varlıkların, sivil tesislerin miktarı üzerinden araştırma yapılmalı ve meydana gelen maddi zarar, ayrıca kişilerin söz konusu eylemler sebebiyle çektikleri acıdan kaynaklanan manevi zarar tazmin edilmelidir. Bu suçları bizzat işleyen gerçek kişilerin ise, daha önce de ifade edildiği gibi, şahsen yargılanmaları gerekmektedir.

Savaş suçlarının yargılanmasında hem ulusal hem de uluslararası mahkemeler yetkili olabilmektedir. Ulusal mahkemelerin yargılaması durumunda: 1. Toprak ilkesi gereği, suçun işlendiği yer mahkemesi; 2. Vatandaşlık ilkesi gereği, suçun faillerinin vatandaşı oldukları devlet mahkemesi; 3. Mağduriyet ilkesi gereği, suç nedeniyle ölen, yaralanan veya zarar gören kişilerin vatandaşı oldukları devlet mahkemesi; 4. Koruyuculuk ilkesi gereği, suçtan zarar gören kişileri himaye eden devlet mahkemesi yetkilidir.⁶⁰ Bu ilkelerin dışında, toprak, vatandaşlık, mağduriyet veya koruyuculuk ilkelerinin kapsamına girmeyen ve diğer devletlere tanınan “evrensel yargı yetkisi” de bulunmaktadır. Bu bilgiler ışığında değerlendirme yaparsak, 44 günlük savaş esnasında işlenmiş savaş suçlarından dolayı hem Azerbaycan (toprak ve mağduriyet ilkesi gereği) hem de Ermenistan mahkemelerinin (vatandaşlık ilkesi gereği) yetkili olduğu kanısına varırız. Hiç şüphesiz Ermenistan'ın kendi vatandaşlarını bu suçlardan dolayı yargılaması mümkün gözükmemektedir. Azerbaycan yetkili otoriteleri tarafından ise, yargılama süreci başlatılmış olup, Ermenistan yetkililerine karşı Azerbaycan Başsavcılığı'nca soruşturma açılmıştır.

Gutierrez Posse, “The Relationship Between International Humanitarian Law and The International Criminal Tribunals”, *International Review of the Red Cross*, Volume: 88, No: 861, March 2006, p. 71.

⁵⁷ *Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü*, m. 33.

⁵⁸ Sulhi Dönmezer - Sahir Erman, *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 11. bs., Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1994, s. 544.

⁵⁹ Devletlerin uluslararası sorumluluklarının şartları için bkz. “Uluslararası Haksız Fiiller Sebebiyle Devletlerin Sorumluluğuna Dair Taslak Maddeler”, m. 2.

⁶⁰ Dönmezer - Erman, *a.g.e.*, s. 362; Muzaffer Yasin Aslan, “Uluslararası Ceza Divanı ve Kişisel Ceza Sorumluluğu”, *TBB Dergisi*, Sayı: 73, 2007, s 241.

Delillerin toplanması ve yargılamaların yapılmasına dair Azerbaycan ulusal mekanizmaları etkili bir şekilde işlemez ise, Uluslararası Ceza Mahkemesi'ne (UCM) başvurulması gerekecektir. UCM, savaş suçları da dahil tüm uluslararası suçları tespit etme, araştırma ve suçluları yargılama amacıyla kurulmuş en etkili mekanizmadır.⁶¹ Ancak, UCM yalnızca gerçek kişiler üzerinde yargı yetkisine sahiptir. Başka bir anlatımla, savaş suçları nedeniyle devletleri değil, bireyleri sorumlu tutmakta ve bağlayıcı nitelikli kararlar kabul etmektedir.

UCM'nin yargı yetkisini Azerbaycan ve Ermenistan taraflarının tanımaması olması, aslında Mahkeme'nin söz konusu suçlara dair yargılama yapmasını engeller niteliktedir.⁶² Öte yandan ise, bugün uluslararası uygulamada bütün devletler, Roma Statüsü'nün tarafı olmasalar dahi savaş suçu faillerini ele geçirmek, kendi vatandaşlarınca işlenmiş veya kendi ülkelerinde ya da kontrollerinde işlenmiş bu suçlara dair yargılama yapmak zorundadırlar.⁶³ Çünkü savaş suçları sadece aleyhine işlendikleri ülkelerin değil, bütün ülkelerin menfaatlerini zedelemekte, uluslararası barış ve güvenliğe yönelik tehdit oluşturmaktadır.⁶⁴ Dolayısıyla, İkinci Karabağ Savaşı sırasında gerçekleştirilen savaş suçlarından dolayı faillerin, suçla alakası olmayan herhangi bir devlet tarafından da yargılanabilmesi ya da UCM'ye sevk edilebilmesi mümkündür.

Gelinen aşamada I Nolu Ek Protokol gereği, Ermenistan'ın gerçekleştirdiği savaş suçlarının araştırılması ve tespiti amacıyla Uluslararası Soruşturma Komisyonu tesis edilebilir. Ayrıca, bu tür durumlarda BM Güvenlik Konseyi de UCM Savcılığı'ndan söz konusu çatışmalara dair soruşturma başlatmasını isteme yetkisine sahiptir. Ancak mevcut siyasi şartlar, BM Güvenlik Konseyi'nin böyle bir karara hükmetmesini mümkün kılmamaktadır.

Sonuç

Görüldüğü üzere, silahlı çatışmalar hukuku savaş zamanı sivillere nasıl davranılacağına, silahların kullanılmasına ve saldırıda bulunan devletin sorumluluklarına dair kuralları düzenlemektedir. Sözü geçen kurallara göre, silahlı çatışmalar hukuku savaşı veya saldırıyı yasaklamamakta, savaşın hukuka aykırı eylem olup olmadığı ile de ilgilenmemektedir. Sadece orantılılık, askeri gereklilik ve gereksiz acı ve ıstırapın önlenmesi ilkeleri temelinde değerlendirme yaparak kuvvet kullanımını belli bir noktada sınırlamaktadır.

Uluslararası silahlı çatışmalar hukukuna göre, Cenevre Sözleşmelerine taraf devletler savaş zamanı bu sözleşmelerden doğan yükümlülüklerine uygun biçimde davranacaklardır. Bu bağlamda asgari uygarlık standardının sağlanması, savaş dışı kişilere insani muamele yapılması, sivil yerlere zarar verilmesinin engellenmesi, fark gözetmeyen silahların kullanılmasından kaçınılması vd. sorumlulukların yerine getirilmesi zorunludur. Ancak Ermenistan, Cenevre Sözleşmelerine taraf olmasına rağmen bu sözleşmelerden ileri gelen

⁶¹ International Criminal Court, (Çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int/>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

⁶² *Uluslararası Ceza Mahkemesi Statüsü*, m. 15/5.

⁶³ Aslan, "a.g.m.", s. 254.

⁶⁴ Robert K. Woetzel, *The Nuremberg Trials in International Law*, London: Stevens, 1962, p. 109.

yükümlülüklerine aykırı davranarak, İkinci Karabağ Savaşı sırasında uluslararası hukuk kurallarını ağır bir şekilde ihlal etmiş ve çok fazla savaş suçu eylemi gerçekleştirmiştir.

Aslında, savaşta siviller ve sivil yerler hiçbir şekilde zarar görmeyecek, yıkım olmayacak diye bir şey yok. Önemli olan husus odur ki, silahlı çatışmalarda askeri harekate etkin bir şekilde katkı sağlamayan yerler ve siviller doğrudan hedef olarak seçilmesin, uluslararası hukukla yasaklanmış silahlar kullanılmasın. Oysa Ermenistan Silahlı Kuvvetleri kasıtlı olarak, yasaklı silah ve yöntemleri kullanmak suretiyle gereksiz acı ve ölümlere yol açan, doğal çevreye ve kültürel mirasa zarar vuran eylemlerde bulunmuştur.

Ermenistan güçlerince işlenen bütün bu savaş suçları nedeniyle sorumluların yargı önüne çıkarılmasını ve cezasız kalmalarının engellenmesini, Ermenistan'ın uluslararası sorumluluğunun sonuçlarını yerine getirmesini sağlayacak kanıtların ortaya çıkarılmasının ve suçların tespitinin tarafsız uluslararası kuruluşlar aracılığıyla gerçekleştirilmesi, meydana gelen hukuk kuralı ihlallerinin, konunun uzmanı yargıçlar eliyle yargılanması gerekmektedir. Bu kapsamda Nisan, 2021 tarihinde “*Karabağ Savaş Suçlarını Araştırma Komisyonu*” kurulmuştur. İkinci Karabağ Savaşı sırasında meydana gelen savaş suçlarını araştırmak ve dünya kamuoyuyla paylaşmak amacıyla kurulan Komisyonda, Azerbaycan ve Türkiye başta olmak üzere yaklaşık 30 ülkeden eski büyükelçiler, akademisyenler, hukukçular, tarihçiler, gazeteciler ve savaş muhabirleri, subaylar, psikologlar ve sosyologlar, araştırmacı-yazarlar yer almaktadır. Geline aşamada savaş sırasında Ermenistan'ın gerçekleştirdiği silahlı çatışmalar hukuku kurallarının ağır ihlallerinin teker teker tespit edilip kayıt altına alınacağını ve belgelendirilip uluslararası mahkemeye takdim edileceğini, suçluların adalet mahkemesinden kaçamayacaklarını umuyoruz. Söz konusu suçlar nedeniyle sorumluların yargılanması ve Ermenistan Devleti'nin yükümlülüklerini yerine getirmesi, hem de uluslararası barış ve güvenlik açısından da önem arz etmektedir. Zira savaş suçları sadece aleyhine işlendikleri devletlerin menfaatlerini değil, diğer devletlerin de menfaatlerini zedeler niteliktedir ve uluslararası güvenliğe yönelik bir tehdittir.

Kaynaklar

ACER, Yücel: *Ermenistan'ın Savaş Suçları: Uluslararası Hukuk ve Ermenistan'ın Karabağ'a Dair Askeri Faaliyetleri*, SETA Yayınları, Sayı: 137, Ekim 2020.

ASLAN, Muzaffer Yasin: “Uluslararası Ceza Divanı ve Kişisel Ceza Sorumluluğu”, *TBB Dergisi*, Sayı: 73, 2007.

_____ : “Savaş Hukukunun Temel Prensipleri”, *TBB Dergisi*, Sayı: 79, 2008.

“Charter of The United Nations”, June 26, 1945, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/doc/Publication/CTC/uncharter-all-lang.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Convention for The Amelioration of The Condition of The Wounded in The Field”, August 22, 1864, (Çevrimiçi) <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/INTRO/120?OpenDocument>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Conventions Respecting to the Laws and Customs of War on Land with Annex of Regulations”, July 29, 1899, (Çevrimiçi) http://files.libertyfund.org/files/1053/0466_Bk.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Conventions Concerning to the Laws and Customs of War on Land”, October 18, 1907, (Çevrimiçi) http://files.libertyfund.org/files/1053/0466_Bk.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Convention on The Prohibition of The Development, Production and Stockpiling of Bacteriological (Biological) and Toxin Weapons and on their Destruction”, April 10, 1972, (Çevrimiçi) [https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/Res/2826\(XXVI\)](https://www.un.org/ga/search/view_doc.asp?symbol=A/Res/2826(XXVI)), (Erişim tarihi: 02.05.2021).

“Convention on the Prohibition of the Development, Production, Stockpiling and Use of Chemical Weapons and on their Destruction”, January 13, 1993, (Çevrimiçi) https://www.opcw.org/sites/default/files/documents/CWC/CWC_en.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Convention for The Protection of The World Cultural and Natural Heritage”, November 16, 1972, 1037 UNTS 151, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201037/volume-1037-I-15511-English.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Convention on The Rights of The Child”, November 20, 1989, 1577 UNTS 3, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/doc/Treaties/1990/09/19900902%2003-14%20AM/Ch_IV_11p.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Convention on Cluster Munitions”, May 30, 2008, (Çevrimiçi) <https://www.clusterconvention.org/files/2011/01/Convention-ENG.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Convention on Prohibitions or Restrictions on The Use of Certain Conventional Weapons Which May Be Deemed to Be Excessively Injurious or to Have Indiscriminate Effects (with Protocols I, II and III)”, October 10, 1980, 1342 UNTS 137, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/doc/Treaties/1983/12/19831202%2001-19%20AM/XXVI-2-revised.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Declaration Renouncing the Use, in Time of War, of Explosive Projectiles Under 400 Grammes Weight”, November 29, 1868, (Çevrimiçi) <https://ihl-databases.icrc.org/ihl/full/declaration1868>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

DEGHATI, Reza: “18th Century Mosque Was Used As A Barn in The Region of Aghdam”, October 30, 2020, (Çevrimiçi) <https://twitter.com/REZAphotography/status/1333325125995945985>, (Erişim tarihi: 5.05.2021).

DOST, Süleyman: “Uluslararası Hukukta Orantılılık İlkesi”, *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, Yıl: 6, Sayı: 12, 2018.

DÖNMEZER, Sulhi - ERMAN, Sahir: *Nazari ve Tatbiki Ceza Hukuku*, 11. bs., Beta Basım Yayım Dağıtım A.Ş., İstanbul 1994.

“European Convention on Human Rights”, December 10, 1948, (Çevrimiçi) https://www.echr.coe.int/documents/convention_eng.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Geneva Conventions Relative to The Protection of Civilian Persons in Time of War”, August 12, 1949, 75 UNTS 287, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%2075/v75.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

HOŞ, Hasan Serdar: *Haklı Savaş ve İnsancıl Hukuk*, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Ankara 2011.

“International Covenant on Civil and Political Rights”, December 16, 1966, 999 UNTS 171, (Çevrimiçi) https://treaties.un.org/doc/Treaties/1976/03/19760323%2006-17%20AM/Ch_IV_04.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

International Committee of Red Cross, “Report on Weapons That May Cause Unnecessary Suffering or Have Indiscriminate Effects”, Geneva, 1973, (Çevrimiçi) https://www.loc.gov/rr/frd/Military_Law/pdf/RC-Weapons.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

International Criminal Court, (Çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int/>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

International Law Commission, “Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts”, November 2001, (Çevrimiçi) <https://www.refworld.org/docid/3dd-b8f804.html>, (Erişim tarihi: 06.05.2021).

KESKİN, Funda: *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karşıma ve Birleşmiş Milletler, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay.*, No: 20, Ankara 1998.

PAZARCI, Hüseyin: *Uluslararası Hukuk Dersleri*, C: IV, Turhan Kitabevi, Ankara 2000.

PAZARCI, Hüseyin: *Uluslararası Hukuk*, 14. bs., Turhan Kitabevi, Ankara 2015.

POSSE, Hortensia D.T. Gutierrez: “The Relationship Between International Humanitarian Law and The International Criminal Tribunals”, *International Review of the Red Cross*, Volume: 88, No: 861, March 2006.

“Protocols to The Geneva Conventions”, June 8, 1977, 1125 UNTS 3, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%201125/v1125.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Protocol to The Geneva Conventions Relating to The Adoption of An Additional Distinctive Emblem”, December 8, 2005, 2404 UNTS 261, (Çevrimiçi) <https://treaties.un.org/doc/Publication/UNTS/Volume%202404/v2404.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Protocol for the Prohibition of the Use in War of Asphyxiating, Poisonous or Other Gases, and of Bacteriological Methods of Warfare”, June 17, 1925, (Çevrimiçi) https://unoda-web.s3-accelerate.amazonaws.com/wp-content/uploads/assets/WMD/Bio/pdf/Status_Protocol.pdf, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Rome Statute of The International Criminal Court”, July 17, 1998, (Çevrimiçi) <https://www.icc-cpi.int/resource-library/documents/rs-eng.pdf>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

SAV, Özden: “Uluslararası İnsancıl Hukuk Açısından Savaş ve Barış Hukuku”, *TBB Dergisi*, Sayı: 124, 2016.

“Universal Declaration of Human Rights”, December 10, 1950, (Çevrimiçi) <https://www.un.org/en/universal-declaration-human-rights/>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

UZUN, Elif - TÜTÜNCÜ, Ayşe Nur: *Uluslararası Hukuk*, C: II, Anadolu Üniversitesi Yayınları, Eskişehir 2013.

WOETZEL, Robert K.: *The Nuremberg Trials in International Law*, Stevens, London, 1962.

“Armenia Uses Child Soldiers in Occupied Nagorno-Karabakh, Commits War Crimes: Azerbaijan”, *Daily Sabah*, October 25, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.dailysabah.com/politics/diplomacy/armenia-uses-child-soldiers-in-occupied-nagorno-karabakh-commits-war-crimes-azerbaijan>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Azerbaijan: Statement by The Spokesperson on The Strikes on The City of Ganja”, *Press Team of European External Action Service*, October 17, 2020, (Çevrimiçi) https://eeas.europa.eu/headquarters/headquarters-homepage/87141/azerbaijan-statement-spokesperson-strikes-city-ganja_en, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Nagorno-Karabakh Conflict: Azerbaijan Accuses Armenian Forces of Shelling The Towns of Tartar, Barda and Beylegan”, *France 24*, October 6, 2020, (Çevrimiçi) <https://web.archive.org/web/20201007133235/https://www.france24.com/en/video/20201006-nagorno-karabakh-conflict-azerbaijan-accuses-armenian-forces-of-shelling-the-towns-of-tartar-barda-and-beylegan>, (Erişim tarihi: 05.05.2021); “In Azerbaijan, A String of Explosions, Scream and Then Blood”, *The New York Times*, October 28, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.nytimes.com/2020/10/28/world/europe/azerbaijan-barda-armenia-rockets-karabakh.html>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Armenia: Cluster Munitions Kill Civilians in Azerbaijan”, *Human Rights Watch*, October 30, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.hrw.org/news/2020/10/30/armenia-cluster-munitions-kill-civilians-azerbaijan>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Armenia: Unlawful Rocket, Missile Strikes on Azerbaijan”, *Human Rights Watch*, December 11, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.hrw.org/news/2020/12/11/armenia-unlawful-rocket-missile-strikes-azerbaijan>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Azerbaijan Says 14 People Killed By Shelling in Barda: RIA”, *Reuters*, October 28, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.reuters.com/article/us-armenia-azerbaijan-karabakh-idUSKBN27D1IR?edition=uk>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Azerbaijan Says 19 Killed, 60 Wounded in Armenia Missile Attack on Its Barda District”, *The Economic Times*, October 28, 2020, (Çevrimiçi) <https://economictimes.indiatimes.com/news/defence/azerbaijan-says-19-killed-60-wounded-in-armenia-missile-attack-on-its-barda-istrict/articleshow/78912279.cms?from=mdr>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Azerbaijan’s No. 2 City Targetted in Fighting with Armenia”, *The Independent*, October 4, 2020, (Çevrimiçi) <https://www.independent.co.uk/news/azerbaijans-no-2-city-targetted-fighting-armenia-azerbaijan-armenia-nagornokarabakh-territory-city-b778901.html>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“Azerbaijani MFA Releases Statement on Armenia’s Using Children As Soldiers in The Occupied Territories”, October 27, (Çevrimiçi) <https://web.archive.org/web/20201030181540/https://www.yeniavaz.com/en/news/151565/azerbaijani-mfa-releases-statement-on-armenias-using-children-as-soldiers-in-the-occupied-territories>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

“UN Security Council Resolutions on Nagorno-Karabakh”, (Çevrimiçi) <https://2001-2009.state.gov/p/eur/rls/or/13508.htm>, (Erişim tarihi: 05.05.2021).

Extended Abstract

Violations Against The Law Of Armed Conflicts Carried Out By Armenia During The Second Karabakh War

War, perhaps the most complex and volatile phenomenon in the history of humanity, has been one of the ways that states have resorted from past to present to protect their interests, to eliminate the damage or to punish those who cause harm, and to resolve disputes. Although the right to use force and to wage war was prohibited within the United Nations system, which was established after the bloodiest war of humanity like the Second World War, war is not a concept that has completely disappeared from the field of international law, it has only changed its nature. With the change in the definition and nature of "war" after the Second World War, civilians, rather than soldiers, who were traditionally primary actors of wars, became targets of attacks. As a result of this situation, the need for an international regulation to determine the rules to be followed during armed conflicts and to protect the civilians and civilian objects has emerged. Thus, efforts were made to minimize the savagery caused by wars and comprehensive legal rules were established on the means of weapons and methods of war that cause unnecessary pain and death. Today, severe violations of these rules, which include the discipline of "the international armed conflicts law", "the international humanitarian law" or "the law of war", constitute war crimes leading to personal criminal liability. In this study, it has been tried to determine the war crimes committed by Armenia since the beginning of the war, by evaluating which acts constitute war crimes in the light of international conventions, the international responsibility of the Armenian State and its authorities have been examined and the mechanisms that can be applied in this context have been reviewed. The aim is to create an important resource for the works carried out in order to ensure that Armenia fulfills the consequences of its international responsibility and to prevent impunity. Under international law on armed conflicts, attacks should be directed only against warring parties, it should be distinguished between civilian and military targets, defensive and vulnerable areas. Civilian objects should be protected against the effects of war. Likewise, resources essential to human life should not be destroyed. Weapons that cause unnecessary pain and death should not be used. It is forbidden to target historical monuments, works of art or religious sites that constitute cultural heritage and to attack the natural environment through retaliation. Violations of these rules constitute war crimes. Due to war crimes, the relevant state has an international responsibility and the real persons who commit these crimes have criminal responsibilities. The Second Karabakh War can be described as the best example of today's wars, which led to such violations of the rules of the law of armed conflicts. At this point, it is necessary to examine the actions of Armenia causing civilian casualties and the methods used, to investigate which international legal rules violated and to analyze what international responsibilities they lead to. Due to official statements of the Azerbaijani authorities, national and international reports, the information reflected in the press, Armenian forces have committed war crimes such as bombing of civilian settlements, attacking directly targeting civilians, preventing the meeting of basic needs of civilians by targeting the vital infrastructure elements as a method of armed conflict, using weapons prohibited by international law, attacking health facilities and vehicles and health personnel, failure to respect vehicles with the Red Crescent, Red Cross or Red Crystal symbols, using of children in armed conflicts, attacking people in special categories in need of protection, carrying out attacks that will harm cultural and natural heritage during the war. So, Armenia is liable for these crimes committed by violating its international obligation and the offenders should be personally brought before national or international judicial bodies. In this context, it is necessary to determine the war crimes committed by Armenian forces during the Second Karabakh War between 27 September and 10 November and gather evidence in favor of the Armenian State. It is important to ensure that Armenia, which caused damage by acting against international law, fulfills its repair obligation and to prevent the criminals from going unpunished, in terms of international peace and security. In accordance with the rules of international law, Armenia is obliged not to repeat the war crimes against Azerbaijan and to compensate the damage occurred. As for the criminal liability of those who personally committed these crimes, both the Azerbaijani courts (in accordance with the territorial and victimization principle) and the Armenian courts (in accordance with the citizenship principle) are competent. Undoubtedly, it does not seem possible for Armenia to judge its own citizens for these crimes. The trial process was initiated by the Azerbaijani authorities, and an investigation was opened against the Armenian authorities by the Office of the Chief Prosecutor of Azerbaijan. If the Azerbaijani national mechanisms for collecting evidence and conducting trials do not function effectively, it will have to be appealed to the International Criminal Court (ICC). However, the fact that Azerbaijan and Armenia did not recognize the jurisdiction of the ICC actually prevents the Court from prosecuting these crimes. It is crucial to state that today, in international practice, all states have to seize the perpetrators of war crimes, even if they are not a party to the Rome Statute, and make judgments on these crimes committed by their

own citizens or committed in their own countries or under their control. Because war crimes damage not only the interests of the states against which they are committed, but also the interests of other states and are a threat to the international social order. In accordance with the Additional Protocol No. I, an International Investigation Commission may be established in order to investigate and determine the war crimes committed by Armenia. In addition, in such cases, the UN Security Council has the authority to ask the ICC Prosecutor's Office to initiate an investigation into the aforementioned conflicts.